

УДК 340.12: 342.726

Юрій Турянський
доктор економічних наук,
член НКР Конституційного суду України
<https://orcid.org/0000-0002-4892-0653>
tur2020@i.ua

ГЕНЕЗИС РОЗВИТКУ ПРАВ ЛЮДИНИ В НОВИЙ ЧАС

<http://doi.org/10.23939/law2020.26.115>

© Турянський Ю., 2020

Розглянуто основоположні та світоглядні ідеї найвідоміших мислителів періоду Нового часу. Досліджено історичне формування інституту прав людини у далекоглядних ідеях визначних мислителів. Ю. Ліпсій у своїх працях зазначає, що природне право є певним правом людини на життя, що закладено самою природою. Він звертає свою увагу також на розум та совість людини, що покликані як суддя визначати вчинки із застосуванням здорового глузду та виокремлював їх як аморальні та моральні. Гуго Гроцій спираючись на праці величних мислителів античної Греції та Риму, таких як Аристотель, Демокріт та Платон Сенеки розглядав державу як “інструмент” досягнення загальної користі для людей. Він був наслідником ідеї природного права та вважав, що закон лише є певним регулятором вже існуючих правил, а також заперечував народовладдя, допускаючи його прояви лише у певному виборі щодо підкорення в процесі управління. Основною ідеєю Томаса Гоббса є ідея про природний стан людини, відстоюючи позицію про рівність людей, що закладене у самій суті природи як у фізичній, так і в розумовій сфері. Мислитель також розвивав ідею миру між людьми та переконував, що кожна людина повинна дотримуватись та прагнути миру навіть відмовившись від певного роду індивідуальної свободи задля “життя за правилами”, тобто за законами, що створені в державі. Проаналізовано генезу розвитку природного права та його вплив на формування різноманітних підходів щодо визначення місця людини у державі та суспільстві. Констатовано, що у даний період особливого значення набули принципи справедливості, рівності та гуманності у політико-правовій думці даного періоду, що є базовими елементами у структурі людських прав. А також, особливе місце у даному періоді посідає право на життя людини, що тим самим здійснює поступальний підхід до людиноцентристської парадигми.

Ключові слова: права людини, природні права, суспільство, закон.

Постановка проблеми. Права людини є основним надбанням цивілізованого світу. Належне дотримання даних прав яскраво демонструє правовий розвиток держави та дієвість усіх її інститутів. Зародження первісного розуміння людських прав сягають часів античності та згадуються у працях таких мислителів, як Аристотель, Платон, Епікур та Цицерон. На основі цих ідей зароджувалось та розвивалось як природне право, так і майбутній інститут прав людини, що ми маємо сьогодні. Важливість дослідження генезису розвитку правової думки та формування основних ідей про права людини як особливу цінність, що ми вбачаємо в працях видатних мислителів Нового часу, дозволить нам ширше досягнути ідейні начала формування першого покоління прав людини.

Аналіз дослідження проблеми. Дослідження генези зародження та становлення прав людини видається неможливою без осмислення основних ідей відомих постатей, даного періоду, що формували основоположні ідеї, що стали в основу формуванні даного феномену. Проблематикою історичного розвитку прав людини займалися такі науковці як: С. Алексєєв, В. Бачинін, С. Головатий, Г. Демиденко, І. Жаровська, В. Бачинін та інші.

Незважаючи на велику кількість праць у даній тематиці, цілісного та комплексного дослідження, що могло б розкрити усі засадничі ідеї формування інституту прав людини ми не виявили.

Метою цієї наукової статті є глибокий аналіз історичного зародження та розвитку прав людини при аналізі основоположних світоглядних ідей філософів та юристів даного періоду.

Виклад основного матеріалу. Цей історичний період відзначається одним із найважливіших у формуванні інституту прав людини, адже мислителі того часу внесли базові основи та поняття вже у сучасне сприйняття людських прав як таких. Була розвинута концепція природного права, яка має першочергове значення для формування як даного інституту так і права загалом. Видатними мислителями, філософами та юристами XVI століття, що розвивали концепцію та основні ідеї прав людини були Юст Ліпсій (1547-1606), Френсіс Бекон (1561–1626), Гуго Гроцій (1583–1645), та Томас Гоббс (1588–1679). Їхні праці є актуальними і сьогодні та досліджуються науковцями різних галузей знань таких як право, політологія, філософія та соціологія і є непереоціненним вкладом в історію зародження інституту людських прав та розвитку основоположних підходів саме до формування першого покоління прав людини.

Юст Ліпсій був відомим південно-нідерландським гуманістом та засновником течії неостоїцизму. Визначними працями даного мислителя були твори “Політика”, а також “De Constantia”, що у перекладі означає “Про стійкість”. Ці праці мали неабияку популярність ще за життя даного філософа, а його праці надихали відомих діячів просвітництва та філософів.

Х. Хвойницька, досліджуючи праці даного філософа вдало зазначає, що “найдалекосяжнішим у європейській філософії виявилось вчення Ю. Ліпсія про “природне право” та “природний закон”, що заклало підвалини новочасної буржуазної, революційної на той час, теорії держави і права, зокрема “права народів” (міжнародного права), “людського права” тощо. Наслідуючи засади стоїчної філософії, голландський мислитель визнав розум індивіда єдиним критерієм моральності чи аморальності поведінки, законності чи незаконності людських вчинків” [1, с.70]. Даний філософ співвідносив такі поняття як закон (право) та мораль, що формувало світоглядні ідеї мислителів даного часу. Ю. Ліпсій у своїх працях зазначає, що природне право є певним правом людини на життя, що закладено самою природою. Він присвячує свою увагу також розуму та совісті людини, що покликані як суддя визначати вчинки із застосуванням здорового глузду та виокремлював їх як аморальні та моральні. Своїми творами філософ хотів вплинути на майбутні покоління на прикладах відомих античних мислителів та філософів, що стали визначними у історії. У своєму творі політика, мислитель аналізує праці таких філософів як: Аристотель, Платон, Сенека та Цицерон, що заклали наріжні камені у зародженні та становленні поняття прав людини, що виражалось у принципово важливих ідеях щодо рівності, свободи та права.

Френсіс Бекон – відомий англійський політик філософ та державний діяч. Вважається одним із творців емпіризму та антисхоластичного методу, що дозволило розвинути інструментарій у наукових дослідженнях. Оскільки цей мислитель вважав, що саме наука спроможна вирішити проблеми суспільства. Мислитель відходив від теологічної теорії та особливо наголошував на важливості позитивного закону та на його розмежуваннях як на несправедливі так і справедливі виходячи із теорії позитивного права.

Гуго Гроцій, спираючись на праці величних мислителів античної Греції та Риму, таких як Аристотель, Демокрит, Платон та Сенека, розглядав державу як “інструмент” досягнення загальної

користі для людей. Він був наслідником ідеї природного права та вважав, що закон лише є певним регулятором вже існуючих правил, а також заперечував народовладдя, допускаючи його прояви лише у певному виборі щодо підкорення в процесі управління. Також цей філософ відстоював принцип справедливості, приділяючи особливу увагу саме міжнародним відносинам та пануванню миру для людей які є виснажені війнами, що мали місце в цей історичний період. Та підкреслював, що спірні проблеми необхідно вирішувати за допомогою саме права, а не застосування сили, як це відбувається під час війни.

Також притаманними для даного мислителя були сповідання принципу гуманності, тим самим прагнучи подолати глобальну проблему війни та миру. У 1625 р. ним була написана праця “Про право війни і миру”, що увічнила його ім’я в історії політико-правової думки та формування доктрини міжнародного права та розвитку інституту прав людини зокрема.

У даному творі Г. Гроцій зазначає, що “сама мета війни – збереження в недоторканності життя і членів тіла, збереження і придбання речей, корисних для життя, – цілком відповідає першим спонуканням природи; і якщо заради цього виявиться необхідним вдатися до сили, то це аж ніяк не суперечить першим спонуканням природи, оскільки навіть окремі тварини наділені від природи достатніми силами і засобами, щоб забезпечити собі самозбереження” [2, с. 84].

Цей юрист закладав у свої ідеї основні принципи, що притаманні інституту прав людини: це гуманізм, міжнародне співробітництво, суверенність та справедливість, що є неабияким внеском у розвиток сучасних правових теорій.

За ученнями Гроція закони писані не самими людьми, а дані їм Богом, якого мислитель вважав уособленням гармонії та Творцем Всесвіту, та створення людини, якій притаманний розум для осмислення законів самої природи. “Великі труднощі виникають щодо права, встановленого божественною волею. Нехай ніхто не заперечує, що природне право є непорушним і що внаслідок цього бог не міг ухвалити нічого противного природним правом. Це справедливо лише щодо того, що правом природним заборонено або наказано, але не щодо того, що тільки дозволено природним правом, бо дії такого роду не належать, власне, до права природного, але, виходячи за межі його, можуть бути заборонені або приписані” [2, с. 88].

У своїх працях знаний юрист розглядав людину як таку, якій необхідний соціум для існування та описував притаманні та природно закладені людські якості – такі, як товарицькість, що сповідували стоїки, праці яких Гуго Гроцій брав за основу у розвитку своїх основних ідей. Мислитель вважав, що права людини на життя, самозбереження, поваги до прав інших людей є закладено самою природою людського ества. Також, розглядаючи ці права крізь призму Божих Законів, що сповідують мирне співжиття людей та повагу прав один одного, будується ідейна лінія філософської думки цього дослідника. Гроцій приділяв особливої уваги роздумам щодо насилля та його застосування лише у окремих випадках. “Здоровий же розум і природа суспільства, що залучаються нами до дослідження на другому, хоча і на більш почесному місці, забороняють застосування не будь-якого насильства, але тільки того, яке несумісне з самим суспільством, тобто яке порушує чуже право. Бо суспільство ставить перед собою ту мету, щоб користування своїм надбанням було забезпечено кожному спільними силами і за спільною згодою” [2, с. 85]. Наголошуючи на природних засадничих ідеях права на життя та притаманному для людини інстинкту самозбереження, що є закладений самою природою. Тобто Гроцій підкреслював, що необхідно обмежити насилля для загального суспільного блага та збереження матеріальних благ людини та її життя та здоров’я, що є певною цінністю. Іншими словами насилля можливо застосовувати лише з метою збереження свого тіла та життя, адже це закладено самою природою.

С. Головатий досліджуючи історичні доктрини Гуго Гроція зазначає, “Якщо основою права є накази Бога людині зберігати саму себе, а відтак поважати і права інших у спільноті, тоді права вже не є більше моральними речами” [3, с. 68].

Отже, у його працях також прослідковується ідея рівності, що притаманна базовим началам людських прав. Досліджуючи природу людини у своїй праці, наголошується на рівності людей,

виходячи із природного начала людини та на важливості досягнення справедливості, миру та гуманності. Справедливість вкладалась також і у призначенні покарання, що повинно співвідноситись із тяжкістю самого злочину а покарання є певним інструментом профілактики та є корисним, як для злочинця, так і для цілого суспільства. Також мислитель не заперечував насилля як захисту свого природного права на життя. Гроцій відстоював ідею, що навіть у час війни право не припиняє своєї дії та розмежовував способи ведення війн на несправедливі та справедливі.

Праці Томаса Гоббса “Левіафан” та “Про громадянина” стали надзвичайним спадком для історичного розвитку поняття права та суспільства, рівності та справедливості. Т. Гоббс вивів дев’ятнадцять “законів природи”, та всі вони сповідають мир. У своїй праці зазначає, що “настанови розуму люди зазвичай називають законами, хоча це неправильно, бо то – лише висновки чи теореми стосовно питань збереження й захисту людей, тоді як закон, власне, означає слово того, хто по праву наказує іншим. Однак якщо ми розглядаємо ці теореми як донесені до нас Словом Бога, який по праву панує над усім, – тоді вони слушно називаються законами” [4, с. 179].

Основною ідеєю мислителя виступає природний стан людини, відстоюючи позицію про рівність людей, що закладене у самій суті природи як у фізичній, так і в розумовій сфері. Гоббс також розвивав ідею миру між людьми та переконував, що кожна людина повинна дотримуватись та прагнути миру навіть відмовившись від певного роду індивідуальної свободи задля “життя за правилами”, тобто за законами, що створені в державі. “Так, Т. Гоббс радикально відійшов від релігійно-містичної парадигми усвідомлення влади; державна влада, на його думку, – це продукт людських дій, які виявляються через юридичний контракт підлеглих і правителів. Державна влада протиставляється природі заради добра людини і безпосередніми діями людини. Державна влада не постійна, а змінна, рухлива категорія, цей рух зумовлюється боротьбою керівників та їх домовленостями” [5, с. 69]. Саме на створення держави скеровані прагнення людей до безпеки та миру, як це описано у другій частині “Левіафану”.

У Гоббсових працях ми вбачаємо відстоювання ідей, що притаманні понятійно-категоріальному апарату саме прав людини. Це як гарантії права на захист, рівний для усіх суд присяжних, співвимірність покарання, безпека та безпосередня участь держави у реалізації даних ідей та напрямків, що є перманентно необхідною для дотримання та збереження людських прав, тому згодом в історичному плані “зростає позитивна роль інститутів громадянського суспільства” [6, с. 242]. Отже, у працях Гоббса чітко прослідковується еволюційний підхід до рівності та справедливості, а право трактується як основний регулятор відносин між людьми. Закон покликаний відстоювати основні постулати мирного співжиття та становити основу для збереження людського життя, що закладений в людині природним інстинктом самозбереження та моральними цінностями, на яких філософ особливо наголошує.

Висновки. Цей історичний період відзначається особливим внеском у зародження та розвиток інституту прав людини. Кожна із вищезгаданих найвідоміших постатей цього періоду зробила внесок у розвиток правового розуміння людських прав та їхньої значимості для існуванні людини та держави. Юстом Ліпсієм співвідносились такі поняття, як закон (право) та мораль, що формувало світоглядні ідеї мислителів того часу. Також вагомим для досліджуваної тематики стало формування ідеї про “доброго правителя”, що покликаний забезпечити підлеглим безпеку та добробут, “громадське добро” та здоров’я, що формує принцип належної участі держави у захисті основних прав людини. Ф. Бекон надав особливого значення “правої рівності” та “всезагальної справедливості” щодо тлумачення законів та їхнього призначення в державі. Праці Гуго Гроція заклали підвалини для розвитку правової думки щодо держави та права, міжнародних відносин та дотримання права і законів у часі війни, особливо виокремлюючи право на життя людини. Гуго Гроцій заклав основи гуманізму, міжнародного співробітництва, суверенності, миру, справедливості та рівності людей, що стали значним внеском у розвиток сучасного розуміння інституту прав людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Хвойницька Х. Концепція природного права голландських мислителів (Ю. Ліпсій, Г. Гроцій) *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. 2011. С.69–73. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/10334/1/12.pdf> 2. Гроцій Г. О праве войны и мира. Три книги. Москва.: Ладомир, 1994. 868 с. URL:http://grachev62.narod.ru/huig_de_groot/chapt102.html 3. Головатий С. Людські права. Лекції. Київ.: Дух і літера, 2016. 760 с. 4. Гоббс Т. Левіафан. Дух і літера. Київ 2000. URL:<http://aps-m.org/wp-content/uploads/2017/03/гоббс.pdf> 5. Юськів Н. В. Державна влада: філософсько-правове дослідження: дис... канд. юрид. наук: 12.00.12. Львів: 2013. 214 с. 6. Жаровська І. М. Генезис ідеї відкритості влади *Форум права*. 2009. № 3. С. 242-246.

REFERENCE

1. Khvoinytska Kh. *Kontseptsiiia pryrodnoho prava hollandskykh myslyteliv (Yu. Lipsii, H. Hrotsii)* [The Concept of Natural Law of Dutch Thinkers (Yu. Lipsy, G. Grotius)] *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnikha"*. [Bulletin of Lviv Polytechnic National University.] 2011. С.69–73. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/10334/1/12.pdf> 2. *Hrotsii Huho. Pro pravo viiny i myru. Try knyhy.* [On the law of war and peace. Three books.] Moskva.: Ladomyr, [Moscow: Ladomyr]. 868 p. URL:http://grachev62.narod.ru/huig_de_groot/chapt102.html 3. Holovatyi S. *Liudski prava. Lektsii.* [Human rights. Lectures.] Kiev: Dukh i litera. [Kiev: Spirit and letter], 2016. 760. p. 4. Thomas H. *Leviafan.* [Leviathan]. Dukh i litera. Kiev: [Spirit and letter Kiev], 2000. URL:<http://aps-m.org/wp-content/uploads/2017/03/гоббс.pdf> 5. Yuskiv N. V. . *Derzhavna vlada: filozofsko-pravove doslidzhennia.* [State power: philosophical and legal research] : dys... kand. yuryd. nauk: 12.00.12. Lviv. [diss. lawyer. Sciences: 12.00.12. Lviv] 2013. 214 p. 6. Zharov's'ka I. M. Genezy's ideyi vidkry'tosti vlady' [The genesis of the idea of openness to power] *Forum prava.* [Forum right] 2009. # 3. S. 242-246.

Дата надходження: 10.04.2020 р.

Yuriy Turiansky

Doctor of Economics,

member of the

NKR Constitutional Court of Ukraine

GENESIS OF HUMAN RIGHTS DEVELOPMENT IN THE MODERN AGE

The article deals with the fundamental and ideological ideas of the most famous philosophers of this period. The historical formation of the Human Rights Institute has been explored in the far-sighted ideas of prominent thinkers. Yu. Lipsy in his writings states that natural law is a certain human right to life, which is laid by nature itself. He also devotes his attention to the mind and conscience of a person who, as a judge, is called to determine common sense acts and distinguishes them as immoral and moral. Hugo Grotius, relying on the works of great thinkers of ancient Greece and Rome, such as Aristotle, Democritus, and Plato Seneca, regarded the state as an "instrument" for the attainment of the common good of the people. He was a follower of the idea of natural law and believed that the law was merely a regulator of pre-existing rules, and also denied the rule of democracy, allowing it to manifest itself only in a certain choice as to subjugation in the process of government. The basic idea of Thomas Hobbes is the natural state of man, defending the position on the equality of people, which is embedded in the very essence of nature, both in the physical and mental sphere. The thinker also developed the idea of peace between people and argued that everyone should abide and strive for peace, even while giving up some kind of individual freedom for the sake of "living by the rules", that is, under the laws created in the state. The ideas that formed the basis for the creation of the human rights institute we have today are analyzed. The genesis of the development of natural law and its influence on the formation of various approaches to determining the place of humans in the state and society are analyzed. It is certified that, in this period, the principles of justice, equality and humanity in the political and legal thought of this period, which are the basic elements in the structure of human rights, had become particularly important. And also, a special place in this period is the right to human life, which thus provides a progressive approach to the human-centric paradigm.

Key words: human rights, natural rights, society, law.